

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 19, Aralık 2018, s. 1-8

Prof.Dr. Şehrabanı ALLAHVERDİYEVA

Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, sallah-
verdiyeva@adiyaman.edu.tr

Dr. Elmira H.HƏMZƏYEVA

Bakü Devlet Üniversitesi

ÜZEYİR HACIBƏYOVUN ƏSƏRLƏRİNDƏ TÜRK MƏNŞƏLİ

AZƏRBAYCAN ANTROPONİMLƏRİ

Özet

Üzeyir Hacıbəyov 1885-ci il 18 Sentyabr tarixində Azərbaycanın Garabağ bölgəsində Şuşa rayonunun Ağcabədi kəndində anadan olub. 12 Yanvar 1908-ci ildə Bakıda Hacı Zeynalabidin Tağıyevin Teatr binasında böyük şair M. Füzulinin “Leyli və Məcnun “ əsərini bəstələyərək şərqin ilk operası olan” Leyli və Məcnun”u səhnəyə goymuşdur

Daha sonra “Şeyh Sənan” (1909), “Rüstəm ilə Zöhrab” (1910), “Şah Abbas və Xurşid Banu” (1912), “Kərəm ilə Esli” (1912), “Harun və Leyla” (1915) adlı operalarını və “ Ər ilə Arvat” (1909, 1910’da səhnələndi), “O olmasın, bu olsun / Məşədi İbad” (1910, 1911’da səhnələndi) və Arşın Mal Alan” (1913) adlı musiqili komediyalarını bəstələmişdir.

Üzeyir Hacıbəyov milli dilə böyük dəyər verir və yazırdı: Əgər biz öz ana dilimizə indiyə qədər baxdığımız nəzərlə baxmaqda davam edərsək, yəni heç bir əhəmiyyət verməsək, ola bilər ki, günlərin bir günü dilimiz itər, batır, yox olar və bir millətin də ki, dili batdı, onda o millət özü də batır, çünki bir millətin varlığına, isbatı-vücut etməsinə səbəb onun dilidir”.

Anahtar kelimələr: Üzeyir Hacıbəyov, bəstəkar, milli, dil, komediya, antroponim

**TURKISH INTELLIGENTS IN THE WORKS OF UZEYİR HACİBEYOV
AZERBAIJAN ANTROPONYMS**

Abstract

Uzeyir Hacıbəyov was born on September 18, 1885 in the Garabagh district of Azerbaijan, in Aghjabadi village of Shusha region. On January 12, 1908, in Baku, Haji Zeynelabidin, Tagliev's Tateir Building, composed the poem "Leyli and Mecnun" by the great poet M. Fuzuli, "Leyli and Majnun", the first opera of the East.

Sheikh Senan (1909), "Rustam and Zohrab" (1910), "Shah Abbas and Khurshid Banu" (1912), "Kerem Esli" (1912), "Harun and Leyla" (1915) "Er and Arvat" (performed in 1909, 1910), composed the comedy comics "It's not that, it's / Lesbos İbad" (Staged in 1910, 1911) and Arshin Mal Alan (1913).

Uzeyir Hacıbəyov gives a great deal to the national language and writes: If we continue to look at our mother tongue so far, that is, if we do not pay any attention, it may be that one day we lose our tongue, get rid of it and destroy a nation then it will sink itself, because it's the language of the nation that causes the existence of a nation. "

Key words: Uzeyir Hacıbəyov, composer, national, language, comedy, anthroponyms

**ÜZEYİR HACİBƏYOVUN ƏSƏRLƏRİNDƏ TÜRK MƏNŞƏLİ
AZƏRBAYCAN ANTROPONİMLƏRİ**

Klassik sənətkarların bədii leksikasının əhatəli və dərinlən öyrənilməsi həmin sənətkarın yaradıcılıq keyfiyyətləri ilə yanaşı, bütövlükdə milli ədəbi dilin lüğət tərkibini, onun inkişaf dövrlərini dəqiqləşdirmək, bu dövrlərin tarixi mərhələlərini müəyyənləşdirmək işinə yaxından kömək edir. Elə bu səbəbdəndir ki, son dövrlərdə həm Azərbaycan dilinin, həm də bu dili zənginləşdirən və gözəlləşdirən yazıçı və şairlərin antroponimiyasının ətraflı tədqiq və təhlilinə elmi maraq artır, dilçiliyin bu sahəsi xüsusi elmi aktualıq kəsb edir. Belə qüdrətli söz ustalarından biri də Üzeyir bəy Hacıbəyovdur (1885-1948). 1885-ci il 18 sentyabr tarixində Azərbaycanın Garabağ bölgəsində Şuşa rayonunun Ağcabədi kəndində anadan olub. 1899-1904-cü illərdə Qori Müəllimlər Seminariyasında skripka çalmağı və musiqi və nəzəriyesini öyrənmişdir.

12 yanvar 1908-ci ildə Bakıda Hacı Zeynalabidin Tağıyevin Teatr binasında böyük şair M. Fuzulinin "Leyli və Məcnun" əsərini bəstələyərək şərqin ilk operası olan "Leyli və Məcnun"u səhnəyə goymuşdur. Daha sonra "Şeyh Sənan" (1909), "Rüstəm ilə Zöhrab" (1910), "Şah Abbas və Xurşid Banu" (1912), "Kərəm ilə Esli" (1912), "Harun və Leyla" (1915) adlı operalarını və "Ər ilə Arvat" (1909, 1910'da səhnələndi), "O olmasın, bu olsun / Məşədi İbad" (1910, 1911'də səhnələndi) və "Arşın Mal Alan" (1913) adlı musiqili komediyalarını bəstələmişdir.

Bu unudulmaz şəxsiyyət 300-dən çox xalq mahnısını nota salmış, marş, kontata, fantaziya, mahnı və romanslar, kamera və xor əsərlərini yazmışdır. Üzeyir bəy Hacıbəyov həm Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin, həm də sovet Azərbaycanının himnlərinin müəllifi

TİDSAD

olmuşdur. Xalqını azad, millətini diri, ölkəsini müstəqil görmək istəyən ziyalılar milli dilə, onun yaşamasına, inkişaf edib zənginləşməsinə xüsusi əhəmiyyət verirdilər. Ü.Hacıbəyov “Dil” məqaləsində yazırdı: “Dilimiz türk dilidir. İndi həmin bu türk dilimizin əvvəla, baqi qalması və saniyə təərəqqi etməsi və islah olunması barəsində çalışmalıyıq... Əgər biz öz ana dilimizə indiyə qədər baxdığımız nəzərlə baxmaqda davam edərsək, yəni heç bir əhəmiyyət verməsək, ola bilər ki, günlərin bir günü dilimiz itər, batar, yox olar və bir millətin də ki, dili batdı, onda o millət özü də batar, çünki bir millətin varlığına, isbatı-vücut etməsinə səbəb onun dilidir”. Ədib təkidlə söylədiyi bu fikirləri əməli olaraq öz yaradıcılığında – bədii, publisistik və elmi əsərlərində reallaşdırdı. Belə ki, onun dili leksik, frazeoloji vahidlərin zənginliyi, qrammatik quruluşunun və üslubunun özünəməxsusluğu ilə diqqəti cəlb edir. Bu zənginliyi əks etdirən mühüm amillərdən biri yazıçının əsərlərində işlənmiş antroponimlərdir. Biz bu məqalədə yazıçının işlətdiyi türk mənşəli adlardan danışacağıq.

Ü.Hacıbəyovun əsərlərində xalis türk mənşəli adlar olduqca azdır. Onların bir qismi Üzeyir bəyin yaxından tanıdığı şəxslərin, bir qismi isə onun bədii əsərlərində işlənən personajların adlarıdır. Həmin adlar bunlardır: *Ağa, Ağabəy, Ağası, Alı, Atamoğlan, Asya, Böyük Ağa, Carçı, Daşdəmir, Eyvaz, Xocaverdixan, Koroğlu, Qara, Qoçbalakışı, Odunçu, Sona, Telli*.

Ağa – yazıçının “Təbrik teleqramı” adlı məqaləsində işlənən bu ad real səciyyə daşıyır. Üzeyir bəyin şəxsən tanıdığı gənclərdən biridir. Məqalədə yazıçı onu soyadı ilə birlikdə vermişdir. (1.405)

Ağabəy – bu ad türk mənşəli ağa və bəy titullarının birləşməsi ilə yaranmışdır. Real adlar sırasına daxildir. XX əsrin əvvəllərində yaşamış bu şəxsi Üzeyir bəy şəxsən tanımış və həmin adı “Təbrik teleqramı” məqaləsində çəkmişdir. (1.405)

Ağası adını da yazıçı həmin məqalədə işlətməmişdir. O da real antroponim olub, əsas ad kateqoriyasına daxildir. Müəllif həmin adı mürəkkəb quruluşda – titulla bir yerdə vermişdir: *Ağası bəy*. (1.405).

Alı – bu söz də türk mənşəlidir. Mənası “böyük”, “uca”, “qüvvətli”, “bağarıqlı”, “hiyləgər”, “meydanı ələ alan” (2.19) deməkdir. Türk dillərində, eləcə də Azərbaycan dilində qədim dövrlərdən işlənir. “Ağvan tarixi” kitabında qeyd olunur ki, Cənubi Dağıstandakı hun sivilizasiyasının başçısı Eltəbər Alı Zaqafqaziya ölkələri ilə əlaqələrini möhkəmləndirmək məqsədi ilə 632-ci ildə Arana şan-şöhrətli Avçı Qaraxanı göndərdi” (3.257).

Orta əsrlərin və müasir dövrün də Azərbaycan etnoqrafiyasında bu ada tez-tez təsadüf olunur. “Koroğlu” eposunun əsas personajlarından biridir. Dastanın ilk qolu onun taleyindən bəhs edir. Milli folklor təfəkkürümüzdə peşəkar ilxıçı, ağıllı, müdrik məsləhətçi kimi məşhurdur. Eyni zamanda, XIX əsrin məşhur xalq qəhrəmanlarından birinin adı Alı olmuşdur. İgidliyinə görə “dəli” ləqəbi qazanmış bu şəxsin qəhrəmanlığını Aşıq Ələsgər tərifləmiş, haqqında şeir söyləmişdir:

Gün kimi aləmi tutubdu adın,
İgidlər sultanı, xanı Dəli Alı
Ərənlər sərvəri verib muradın,
Artırıb şöhrəti, şanı Dəli Alı. (4.24)

TİDSAD

Ü.Hacıbəyov bu adı “Koroğlu” eposundan götürmüş və özünün eyni adlı operasında işlətməmişdir. Eposda olduğu kimi, Ü.Hacıbəyovun əsərində də Alı haqsız zülmə məruz qalır. Onun xana sədaqətini, saf, gözəl niyyətini “hiylə”, “biclik” kimi mənalandırırlar. Həsən xan Alının gözlərinin çıxarılması haqda əmr verir və cəlladlar Alının gözlərini kor edirlər.

Tədqiqatçı V.Adilov Alı adını ərəb mənşəli “Əli” antroponiminin Azərbaycan türk dilindəki variantı hesab edir: Alı//Əli (5.15).

Bizcə, belə yanaşma mübahisəlidir. Çünki türk xalqlarının təfəkkür-düşüncə tarixində “Alı” antroponiminin işlənmə vaxtı “Əli”dən daha qədimdir. Məlumdur ki, Məhəmməd, Osman, Əsgər, Əkbər adları kimi Əli adının da türk xalqları, eləcə də azərbaycanlılar arasında populyarlaşması islamiyyətdən sonrakı dövrlə bağlıdır. Alı adı isə mifik bir anlam kimi islamiyyətdən əvvəl də türk xalqlarının içərisində məşhur olmuşdur. “Koroğlu” dastanında işlənməklə yüksək populyarlıq qazanan bu surətin – Alı kişinin prototipi ən qədim mifik görüşlərlə bağlıdır (və deməli, adın özü də “Əli” adından olduqca qədimdir). Bu haqda Mirəli Seyidov yazır: “Türk xalqlarında belə bir inanc varmış ki, Dağ ruhu, Dağ tanrısı aygır atları qoruyur... Alı kişi də Çənlibeldə ömür sürür. Çox güman ki, o da vaxtilə atların qoruyucusu, ruhu, ilahisi olmuş, sonra çağın görüşləri, ictimai tələbləri, XVI-XVII yüzilliyin üsyançıları, xalq Həsən xanlara (Hasan paşalara) nifrəti alovlandırmaq üçün onu zəhmət adamının nümayəndəsinə - ilxiciyə çevirmişdir” (6.285).

Atamoğlan antroponimi də iki hissədən ibarətdir: ata və oğlan apelyativlərinin birləşməsi əsasında yaranmışdır. Həmin apelyativlərin ikisi də “Kitabi-Dədə Qorqud”da vardır:

“Oğlan aydır: - Yağdı nəyə deyirlər?” (7.70), “Oğlan başını qaldırdı” (7.74), “At ağızlı Aruz qoca evinə çaparaq gəldi. Atasına Basatın sevinc xəbərini verdi” (7.103).

Müasir Azərbaycan etnoqrafiyasında “Atamoğlan” antroponimi dəbdə olan ad deyil, gənclər və yeniyetmələr arasında bu ada, demək olar, təsadüf edilmir. Lakin yaşlı, yaxud orta yaşlı adamların içərisində Atamoğlanadiaz miqdardavardır.

Ü.Hacıbəyov bu adı 1907-ci ildə “İrşad” qəzetində çap olunmuş “Müsəlman kəndlisinin siyasi söhbəti” adlı yumorunun başlanğıcında işlətməmişdir: “-Atamoğlan əmi! İndi sən bizim içimizdə ağıllı adamsan dayna! Özün də pristav qabağında söz danışsan. Şəhərə zədə da çox-çox gedib-gəlsən, brcə de görüm dünyada vəzir böyükdür, yoxsa vəkil?” (8.230).

Asya – türk mənşəli söz olub, “xoşagəlimli”, “gözəl”, “böyük” mənalarını bildirir. Antroponim keni bir sıra Qafqaz xalqlarının (ləzgi, udin, tat, saxur, osetin) dillərində təsadüf edilir. Azərbaycan dilində bu ad XX əsr mənbələrində və etnoqrafiyasında görünür. Ü.Hacıbəyovun “Arşın mal alan” komediyasındakı personajlardan birinin adı Asyadır.

Böyük Ağa - bu ad da real səciyyə daşıyır. Yazıcının “Azərbaycan xalq yaradıcılığının təntənəsi” məqaləsində işlənmişdir. 1939-cu ildə keçirilən Ümumittifaq Xalq yaradıcılıq olimpiadasında iştirak edən gənclərdən birinin adıdır. Məqalədə yazıçı həmin gəncin adını və soyadını yanaşı işlətməmişdir: “Oğlanlardan Gülağa Məmmədov və Böyük Ağa Ağayev məharətlə çıxış edərək gözəl səslərini nümayiş etdirdilər” (1.311).

Carçı – yazıçının “Firuzə” operasında işlənmişdir. Məlumdur ki, bu əsərin tam və bütöv mətni yoxdur. Yalnız məzmunu vardır (1.261-269). Həmin mətndə isə carçı xüsusi personaj kimi düşməyib. Yalnız belə bir cümlə verilir: “Şahın işarəsi ilə carçı meydana çıxıb üzünü şahzadələrə və camaata tutub böylə bir elan edir” (1.263). Söz türk mənşəli car sözünə türk mənşəli –*çı* şəkilçisi artırılmaqla əmələ gəlmişdir. “Car”ın mənası uca, möhkəm səs, qışqırmaq, bildirmək, elan etmək deməkdir. Bu söz çəkmək feli ilə birlikdə müasir türk və Azərbaycan dillərində işlənməkdədir. Məsələn, S.Vurğunun “Muğan” poemasında deyilir:

Car çəkir çarxların çaxnaşığı səsi,

Car çəkir, hayqırır nəhəng maşınlar.

Carçı isə car çəkən, bir xəbəri uca səslə başqalarına – camaata bildirən, elən edən şəxsdir. Orta əsrlərdə carçılıq şah saraylarında xüsusi peşə olmuşdur. Ü.Hacıbəyovun da əsərində carçı sözü yuxarıda izah olunan mənada işlənmişdir.

Daşdəmir – “daş” və “dəmir” apelyativlərinin birləşməsindən yaranmışdır. Tərkibindəki komponentlərin hər ikisi türk sözüdür. Özbək, tatar, türkmən, qaqaüz, türk dillərində işlənən fəal sözlərdəndir. Azərbaycan dilində də belədir. Lakin antroponim çox geniş yayılmamışdır. Bəzi xalq nağıllarında və bədii əsərlərdə Daşdəmir adına təsadüf olunur. Ü.Hacıbəyov Daşdəmir adını “O, olmasın, bu olsun” musiqili komediyasında işlətməmişdir. Lakin o da Sona antroponimi kimi əsərin personajlarından deyil. Məşədi İbad özünü tərifləyərkən deyir: “Rüstəm bəy! Çox adamlar mənimlə qohum olmaq istədilər, hətta qubernatın dilmancı Cəfər bəyin xalası oğlu Daşdəmir bəy...” (9.84).

Eyvaz – türk mənşəli sözdür. Mənası “yazan”, “katib” deməkdir. Antroponim kimi bir sıra türk və Qafqaz xalqlarının (türk, türkmən, gürcü) mənşələrində, hətta rus dilində işlənmişdir. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrində və yazılı mənşələrində bu ad orta çağlardan görünür. “Koroğlu” eposunun əsas qəhrəmanlarından birinin adı Eyvazdır. Dastanda onun Çənlibelə gətirilməsi və göstərdiyi igidliklərlə bağlı xüsusi qollar vardır. Ü.Hacıbəyov da Eyvaz antroponimini “Koroğlu” operetnasında işlətməmişdir.

Xocaverdixan antroponimi üç hissədən ibarətdir: “xoca”, “verdi” və “xan” apelyativlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Onların hər üçü türk mənşəlidir. Qədim dövrlərdən türk dillərində, o cümlədən Azərbaycan dilində işlənir.

Xoca – apelyativ kimi din xadimi, bilikli adam, müəllim, tərbiyəçi, ustad mənalarında bu gün də saz və söz ustalarının leksikasında bu sözə təsadüf edilməsi onun Azərbaycan dilinə də doğma olduğunu bildirir.

Verdi – vermək feldir, türk mənşəlidir. Qədim dövrlərdən Azərbaycan dilində işlənir. Müasir dilimizin ən fəal sözlərindən biridir.

Xan – qədim türk sözüdür, həmçinin fars, moңqol, əfqan dillərində bu sözə təsadüf olunur. “Drevnetürkskiy slovar”da “hökmdar”, “stol örtüyü”, həmçinin “xüsusi adların bir komponenti” və s. mənalar bildirdiyi göstərilir (10.636).

Azərbaycan antroponimləri sistemindəki bir sıra vahidlərdə mühafizə olunmuşdur. Məsələn, Xan, Xanlar, Xankişi, Xanoğlu, Xanəhməd, Xanhüseyn, Ataxan, Ağaxan, Babaxan və s. Xocaverdixan Azərbaycan etnoqrafiyasında çox nadir antroponimlərdəndir. Bədii ədəbiyyatda

TİDSAD

bu adı yalnız Üzeyir bəy işlətməmişdir. “O olmasın, bu olsun” komediyasının baş qəhrəmanı özü haqda deyir: “Mən, Məşədi İbad Kərbəlayi Xocaverdixan oğlu” (9.114).

Koroğlu antroponimini də Ü.Hacıbəyov Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatından götürmüşdür. O, məşhur eposun baş qəhrəmanı olmaqla yanaşı, həm də tarixi şəxsiyyətdir; XVII əsrdə zəhmətkeşlərin mənafeyi uğrunda paşalara və xanlara qarşı vuruşan el qəhrəmanlarından biridir (11).

Bu adın Azərbaycan mifik təfəkkürü ilə sıx əlaqəsi vardır. Bu haqda M.Seyidov yazır: “Koroğlunun “Koroğlu” adlanması çox əski inamla bağlıdır və “kor edilmiş kişinin oğlu” elementi XVI-XVII yüzilliklərin ictimai-siyasi hadisələri ilə səsleşdiyindən daha aydın, gözə çarpan şəkildə əsaslanmışdır... Koroğlunun kor, ağsaçlı kişinin oğlu olması isə başqa bir aləmlə, əski dünya və onun görüşləri, təfəkkürü ilə bağlıdır. Əski inama, qamçılıq – şamançılıqdan qabaqki görüşə görə dağ ruhu, kultu, tanrısı çox zaman kor, qoca kişi kimi təsəvvür olunmuşdur... Koroğlu da kor Dağ tanrısının oğludur. Dastandakı Alı kişi göy işığı, günəşlə bağlı Dağ tanrısının insanlaşdırılmış obrazıdır və XVI-XVII yüzillərdə Alı kişi insanlaşdırılarkən Dağ tanrısı bir prototip rolunu oynamışdır” (6.290-291).

Koroğlu müasir Azərbaycan etnoqrafiyasında çox az işlənən adlardandır. Bunun əsas səbəbi onun ləqəb olması ilə bağlıdır. Xalq, camaat bir qəhrəman kimi Koroğluya olan məhəbbətini bildirmək istərkən uşağa onun əsl adını – Rövsən adını qoymuşdur.

İki hissədən ibarət olan Koroğlu antroponiminin hər bir hissəsi apelyativ kimi qədim dövrdən bəri türk dillərində, o cümlədən Azərbaycan dilində işlənməkdədir. “Kitabi-Dədə Qorqud” abidəsində və Qazi Bürhanəddin kimi klassik sənətkarların əsərlərində həm “kor”, həm də “oğul” sözlərinə təsadüf olunması onların dilimizdə çox qədim dövrlərdən mövcud olduğunu təsdiq edir:

Ər kişi ər aybından kor ola gər,
Dünyada adəmilər bolar bəşər,
Məhəgə tutmayınca kim nə bilə,
Safimidür, yaxu qatıxlumı zər? (12.631).

“Kitabi-Dədə Qorqud”da isə deyilir: “Xan Qazanın oğlu Uruz bəg üç yüz yigidlən əli bağlı, boynı bağlı getdi. İlk qoca oğlu Sarı Qalmaş Qazan bəgün evi üzərinə şəhid oldı” (7.43).

Qara – antroponimi əlamət bildirən söz-apelyativ əsasında düzəlmişdir. Müasir Azərbaycan dilində rəng bildirən bu söz türk dillərində, o cümlədən Azərbaycan dilində qədim dövrlərdən işlənir. “Böyük, güclü, soyuq” mənaları vardır. Həmçinin, əsasən əlamət bildirən qara, eyni zamanda, antroponim kimi işlənir. O, dünya şöhrətli bir bəstəkarın adı və soyadıdır. Ü.Hacıbəyovun əsərlərində bu ad tarixi şəxsiyyəti bildirir: Qara Qarayev.

Qoçbalakışı – Yazıçının geniş təhlil etdiyimiz “Qanlılıq” felyetonunun əsas personajlarından birinin adıdır. İşlənmə tarixinə görə bu antroponimə çox az təsadüf edilir. Ü.Hacıbəyovdan başqa heç bir yazıçının antroponimikasında yoxdur. Buna əsasən ehtimal etmək olur ki, həmin

ad Üzeyir bəyin fərdi yaradıcılığının məhsuludur. Onun tərkibi üç hissədən ibarətdir: qoç+bala+kişi.

Qoç – igid, qorxmaz mənasındadır. Bala - əzizləmə və kiçiltmə bildirən sözdür. Kişi – də igid, mərd anlamında işlədilir. Bizcə, yazıçı öz personajına bu adı seçməklə bədii kinayənin gözəl nümunəsini yaratmışdır. Belə ki, ədib bütün əsər boyu onun “igidliyindən” danışır və bu yolla əslində, personajın cahilliyini və nadanlığını ifşa etmiş olur. Ədibin həmin adı bəzən qısa olaraq Qoçbala şəklində işlətməsi də bununla əlaqədardır (9.53).

Odunçu - ədibin “Şah Abbas və Xurşidbanu” operasının əsas personajlarından birinin ləqəbidir. Bu ləqəb ona peşəsinə, sənətinə görə verilmişdir. O öz oğlanları ilə odun yığır, işin çətinliyinə baxmayaraq, sənətlərindən razılır edirlər:

Gündə odun yığmaq oldu bizə sənət

Ay hay... odunçuluq oldu bizə sənət(9.120).

Odunçuluq qədim və ağır peşələrdən olub, meşədən odun yığıb doğramaq, varlı adamların qapısına gətirib onlara vermək (çox vaxt satmaq) bu peşə sahiblərinin başlıca məşğuliyyətidir. “Qədim türk sözlüyü”ndə özünə yer alması bu sözün uzun bir tarixə malik olmasını göstərir (10).

Azərbaycan dilində apelyativ kimi orta əsrlərdən işlənir. Antroponim kimi isə dilimizdə XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərindən mövcuddur.

Sona – məzmununda gözəllik, zəriflik mənası olan bu ad türk mənşəli zooleksmlər əsasında formalaşan antroponimlərdəndir. Apelyativ kimi bu söz Azərbaycan aşığı şerində çox işlənən epitetlərdəndir.

M.V.Vidadi, M.P.Vaqif, Q.Zakir və b. klassik şairlərin əsərlərində təsadüf olunur. Azərbaycan dramaturgiyasında antroponim kimi ilk dəfə M.F.Axundovun “Hacı Qara” komediyasında işlənmişdir. Ü.Hacıbəyov bu adı “O olmasın, bu olsun” komediyasında işlətməmişdir. Lakin “Hacı Qara” komediyasındakı Sonadan fərqli olaraq Ü.Hacıbəyovun əsərində o, birbaşa iştirakçı-personaj deyil. Məşədi İbad öz keçmişini xatırlayaraq deyir: “Məşədi Qəzənfər, sənənin yadına gəlməz, çünki çox kiçikdin, mən ilk toy eləyəndə ki, mərhum Kərbəlayı Murtuzanın qızı, rəhmətlik Sonanı almışdım, toy həmin bu hamamda oldu” (9.109).

Əsərin başqa bir yerində dramaturq Sonanı (Sona antroponimini) tamaşaçıya belə xatırladır: “Rəhmətlik Sonaya bir kərrə bir yumruq nə töri saldımsa, iki saat nəfəsini ala bilmədi; o idi ki, məni görən kimi üzümə gülərdi” (9.113).

Telli – apelyativ kimi müasir dilimizdə “saçlı” mənasını verir. Keçmiş dövrlərdə də bu mənada işlənmişdir. Azərbaycan antroponimiyasında bu ada orta əsrlərdən təsadüf edilir. “Koroğlu” operasındakı xanımlardan birinin adı Telli. Dastanın qollarından biri “Telli xanımın Çənlibelə gətirilməsi” adlanır. XIX əsrdə Aşıq Ələsgərin tərənnümü etdiyi el gözəllərindən biri də Telli adlı qız olmuşdur:

Şahmar zülflərini görəndən bəri,

Dərdim artıb, dönüb ümməna, Telli!

Ay kimi şox salıb ayna qabağın,

TİDSAD

Çoxların eyləyib divana, Telli! (4.58)

Müasir Azərbaycan etnoqrafiyasında da Telli adına təsadüf edilir. Ü.Hacıbəyov bu adı “Arşın mal alan” komediyasında işlətməmişdir. O, əsərin yadda qalan surətlərindən biridir.

Beləliklə, Ü.Hacıbəyovun əsərlərində 17 türk mənşəli antroponim işlənmişdir. Onların üçü ləqəb (Odunçu, Koroğlu, Carçı), on dördü addır. Ləqəblərkişilərə aiddir. Adlardan üçü qadın (Sona, Telli, Asya), digərləri kişi adlarıdır. Ədibin əsərlərində türk mənşəli soyadı və təxəllüslər yoxdur.

KAYNAKLAR

- Adilov V. Azərbaycan dilində ərəb alınmaları əsasında yaradılmış şəxs adları. NDA, Bakı, 1996.
Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Yazıçı, 1988.
Azərbaycan tarixi. 3 cildə. II cild. Bakı, 1964.
Bürhanəddin Q. Divan. Bakı, 1988.
Hacıbəyov Ü. Əsərləri. I cild, Bakı, Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1964.
Hacıbəyov Ü. Əsərləri. II cild, Bakı, Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1965.
Hacıbəyov Ü. Əsərləri. III cild, Bakı, Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1968.
Həsənov H. Azərbaycan şəxs adlarının izahlı-etimoloji lüğəti. Bakı, Mütərcim, 2002.
Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı, Maarif, 1988.
Seyidov M. Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən. Bakı, Yazıçı, 1989.
Каланкятяции М. История страны Альянк. Ереван, 1984.
Древнетюркский словарь. Ленинград, Наука, 1969.